

Covid-19 pandemins påverkan på screeningverksamheter inom cancerområdet

Socialstyrelsen tar fram rekommendationer om screening för cancer. Under covid-19 pandemin har samtliga tre screeningprogram behövt anpassa, och i vissa regioner pausa screeningverksamheten. Detta på grund av den ökade smittorisken och ansträngda personalsituationen som uppstått till följd av covid-19 pandemin.

Socialstyrelsen tar fram rekommendationer om nationella screeningprogram inom bland annat cancerområdet. Syftet med rekommendationerna är att nå nationell samordning och samsyn om screening för att skapa förutsättningar för en jämlik vård.

Med screening avses en systematisk undersökning av en population för att identifiera personer med ett tillstånd som innebär en hög risk för framtida ohälsa. Målet är att kunna åtgärda tillståndet tidigt, och på så sätt minska konsekvenserna för individen och för samhället i stort.

Inom cancerområdet finns tre nationella screeningprogram som enligt Socialstyrelsens rekommendationer bör erbjudas till berörda personer i befolkningen. Det gäller screening för bröstcancer, livmoderhalscancer samt tjock- och ändtarmscancer. I lagen (2016:659) om avgiftsfrihet för viss screening inom hälso- och sjukvården och förordningen (2019:313) om avgiftsfrihet för screening för livmoderhalscancer med cellprovtagning samt förordningen (2016:660) om avgiftsfrihet för screening för bröstcancer med mammografi regleras att regionerna ska erbjuda avgiftsfri screening för livmoderhalscancer och bröstcancer. Socialstyrelsen har tagit fram föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:14) om villkor för avgiftsfri screening.

Regionala cancercentrum i samverkan (RCC) har på sin hemsida gått ut med information om att smittoriskerna och behovet att optimera hälso- och sjukvårdsresurserna kan leda till att screeningen tillfälligt behöver pausas [1]. Utifrån att

förutsättningarna är olika över landet anser RCC i samverkan att det är viktigt att varje region löpande gör en bedömning så att screening för bröst-, livmoderhals- och tjock- och ändtarmscancer kan fortgå i så normal omfattning som möjligt.

Med anledning av covid-19-pandemin har screeningprogrammen inom cancerområdet pausats i vissa regioner i landet. Information om neddragningar i screeningverksamheten finns på 1177.se för vissa regioner men inte för alla.

Syftet med denna analys är att bidra till kunskap om hur covid-19 pandemin påverkat screeningprogrammen inom cancerområdet.

Screening för bröstcancer

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:14) om villkor för avgiftsfri screening framgår att regionerna som regel ska erbjuda avgiftsfri screening för bröstcancer med mammografi var 18–24:e månad till personer som vid födseln har tillskrivits det juridiska könet kvinna och tillhör åldersgruppen 40–74 år. Socialstyrelsens rekommendationer anger även att en sådan screening bör erbjudas. Screeningprogrammet beräknas minska dödligheten i bröstcancer med 16–25 procent [2].

I Sverige finns idag 29 verksamheter, fördelat på landets 21 regioner, som genomför screening med mammografi.

Covid-19 pandemins påverkan på screeningprogrammet

Under våren 2020 har flera screeningverksamheter behövt dra ner eller stänga helt. Dels på grund av den ökade smittorisken och behovet att hålla fysisk distans i enlighet med Folkhälsomyndighetens rekommendationer och dels på grund av att personalen har behövts i andra delar av hälso- och sjukvården.

I stort sett alla verksamheter har haft färre personer som deltagit i screening. Dels på grund av att regionerna behövt minska antalet som inbjuds och dels på grund av att kvinnorna själva har uteblivit, mest troligt på grund av smittorisken. Framförallt har deltagandet minskat i åldern 70–74 år och 17 av 29 verksamheter har valt att avvakta med att inbjuda dessa personer till screening tills pandemin är över.

De verksamheter som haft öppet under covid-19 pandemin har behövt ändra sina rutiner och minska på antalet screeningar per dag. Tidigare har flera kvinnor inbjudits inom samma tidsintervall, vilket inneburit att det ibland varit fullt i väntrummet. Hygienrutinerna under själva screeningbesöken har också förändrats vilket gör att varje besök tar längre tid. I och med att personalen står nära personer som screenas under undersökningen har extra försiktighetsåtgärder vidtagits, såsom skyddsutrustning och extra noggrann städning mellan varje person.

Sedan mitten av mars 2020 har 11 av 29 verksamheter pausat alla inbjudningar till mammografi under längre eller kortare tid och 10 verksamheter har minskat på antalet inbjudningar under våren 2020. De verksamheter som ligger i Region Jönköping, Jämtland-Härjedalen, Kalmar, Skåne, Uppsala, Västerbotten och Örebro har skickat inbjudan enligt ordinarie verksamhet. Det finns ingen tydlig korrelation mellan vilka verksamheter som pausat och hur smittspridningen sett ut i landet. Från och med den 18 maj är alla verksamheter öppna igen för screening, planering pågår för att kunna återuppta full verksamhet.

Livmoderhalscreening

Av 5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:14) om villkor för avgiftsfri screening framgår det att regionerna ska erbjuda avgiftsfri screening för livmoderhalscancer med gynekologisk cellprovtagning till personer som vid födseln har tillskrivits det juridiska könet kvinna och tillhör åldersgrupperna:

- 23–29 år, med analys för cytologi vart tredje år,
- 30–49 år, med analys för humant papillomvirus (HPV) vart tredje år och med kompletterande analys för cytologi vid det provtagningstillfälle som ligger närmast den tidpunkt då personen fyller 41 år, och
- 50–64 år, med analys för HPV vart sjunde år.

Författningen träder i kraft den 1 juli 2020 i fråga om grupperna 2 och 3 här ovan. I övrigt trädde den i kraft den 1 juli 2019.

Socialstyrelsens rekommendationer gällande screening för livmoderhalscancer från 2015, som anger samma åldersgrupper, analysmetoder och intervaller för screeningen som ovan nämnda föreskrifter, rekommenderar att denna screening bör erbjudas [3].

Det finns flera orsaker till livmoderhalscancer, men i 99 procent av fallen orsakas sjukdomen av en HPV infektion som sprids via sexuell kontakt. Infektionen läker hos de flesta ut av sig självt men om den kvarstår finns en risk för cancerutveckling. Att delta i screeningprogrammet ger således ett bra skydd mot livmoderhalscancer.

Med anledning av pandemin föreslår Socialstyrelsen föreskrifter om tillfälliga villkor för avgiftsfri screening med anledning av sjukdomen covid-19. Föreskrifterna kommer enligt förslaget att tillåta att analys för endast HPV kan göras för alla ålderskategorier. Detta görs för att det ska vara möjligt för regionerna att införa självtester och att screeningen ska kunna fortgå utan att de inbjudna kvinnorna behöver uppsöka en vårdinrättning. Det är regionerna själva som ska göra bedömningen om de nya föreskrifterna ska tillämpas och hur verksamheten i så fall ska utformas organisatoriskt.

Covid-19 pandemins påverkan på screeningprogrammet

Under våren 2020 har flera screeningverksamheter behövt dra ner eller stänga helt. Dels på grund av den ökade smittorisken och behovet att hålla fysisk distans i enlighet med Folkhälsomyndighetens rekommendationer och dels på grund av att personalen inom screeningverksamhetens olika delar har behövts i annan verksamhet inom hälso- och sjukvården.

Deltagandet i screening har också minskat i ett flertal regioner och den så kallade ”drop-in” verksamheten för gynekologisk cellprovtagning har pausats med anledning av den ökade smittorisken som det innebär att ha många personer i samma väntrum.

Inbjudan till gynekologisk cellprovtagning har under våren varit tillfälligt pausad i 13 regioner och reducerad i ytterligare fem. I Region Jönköping, Uppsala och Värmland har ingen neddragning rapporterats. Planering för att successivt återuppta screeningen pågår med hänsyn till risken för smittspridning. Tidpunkten för uppstart varierar från slutet av våren till början av hösten 2020, enligt de uppgifter som inkommit till Socialstyrelsen.

Screening för tjock- och ändtarmscancer

Socialstyrelsens screeningprogram innebär att hälso- och sjukvården bör erbjuda screening för tjock- och ändtarmscancer till män och kvinnor i åldern 60–74 år [3]. Screeningen är inte reglerad i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2019:14) om villkor för avgiftsfri screening.

Screeningprogrammet avser upptäcka cancer i tidig botbar fas genom analys av om dolt blod förekommer i avföringen och sker genom självprovtagning. De personer som testas positivt kallas till vidare utredning med koloskopi. Avgörande för rekommendationen är att screeningprogrammet sänker dödligheten i tjock- och ändtarmscancer med 15 procent [4].

Screening för tjock- och ändtarmscancer finns ännu endast i Region Stockholm och Region Gotland. Beslut finns i ytterligare 16 regioner om att införa screeningprogrammet.

Covid-19 pandemins påverkan på screeningprogrammet

Screeningverksamheten i Region Stockholm och Region Gotland har i och med covid-19 pandemin tillfälligt behövt pausas och omkring 30 procent av vårens planerade inbjudningar har inte kunnat skickas ut. RCC Stockholm Gotland uppger att de kommer att kunna arbeta ikapp och screena dessa personer under hösten 2020.

Arbetet med införande av screening för tjock- och ändtarmscancer i övriga regioner har försenats, även arbetet med att ta fram ett nationellt vårdprogram för tjock- och ändtarmscancerscreening har fått senareläggas.

Sammanfattande iakttagelser

Sedan Folkhälsomyndigheten den 10 mars 2020 bedömde att det förelåg samhällsspridning av covid-19 i Sverige har flera inbjudna personer avstått från att komma till screening på grund av smittorisen [5]. Detta har lett till att deltagandet i vissa regioner varit lågt, även fast screeningverksamheterna har hållit öppet. För bröstcancerscreening är det framförallt personer över 70 år som uteblivit.

Regionerna är skyldiga att inbjuda alla som berörs av bröstcancerscreeningen och livmoderhalscancerscreeningen en gång inom det för screeningprogrammet givna tidsintervallet, men deltagandet är frivilligt. RCC uppmuntrar regionerna att bjuda in personer som uteblivit från screening ytterligare en gång för att öka deltagandet.

Under covid-19-pandemin har screeningverksamheterna behövt ändra sina rutiner för att ha möjlighet till fysisk distansering i väntrummen och under själva undersökningen. För att undvika att många personer samlas i väntrummen har den så kallade drop-in verksamheten på många platser pausats till förmån för att kalla varje person på en egen tid.

Resurser som screeningen tar i anspråk har i detta extraordinära läge prioriterats till andra delar av hälso- och sjukvården. Laboratorieverksamhet har på vissa ställen behövt prioritera analys av covid-19-tester. Även sjukfrånvaron bland personalen inom screeningverksamheten har ökat på grund av rekommendationen att stanna hemma vid lindriga sjukdomssymtom.

Socialstyrelsen har för att möta regioners önskemål om hjälp att klara av screeningverksamheten för livmoderhalscancerscreening utarbetat tillfälliga föreskrifter som möjliggör för regionerna att kunna erbjuda screening med hjälp av HPV-

själprovtagning för hela screeninggruppen. Föreskrifterna har varit ute på remiss till den 21 juni och remissvaren håller nu på att sammanställas inför beslut. Planen är att föreskrifterna ska träda i kraft i mitten av juli 2020 och gälla fram till och med juni 2021.

Faktabladet har utarbetats av Katarina Fredriksson och Christina Broman. Socialstyrelsen vill särskilt tacka Joakim Ramos (ordförande i Nationella arbetsgruppen för mammografi), och Charlotta Sävblom (ordförande i Nationell arbetsgrupp för cervixprevention samt även Nationell arbetsgrupp för tjock- och ändtarmsscreening) för hjälp att ta fram information om landets screening-verksamheter och att genomföra en faktagranskning. Helena von Knorring har varit ansvarig enhetschef.

Kontakt:

Katarina Fredriksson, katarina.fredriksson@socialstyrelsen.se, 075-247 30 00
Christina Broman, christina.broman@socialstyrelsen.se, 075-247 30 00

Referenser:

1. Regionala Cancercentrum i samverkan, hämtad 24 juni 2020 från <https://www.cancercentrum.se/samverkan/covid-19/screening/>
2. Screening för livmoderhalscancer - rekommendation och bedömningsunderlag, Socialstyrelsen, Stockholm, juni 2015
3. Screening för bröstcancer – rekommendation och bedömningsunderlag, Socialstyrelsen, Stockholm, februari 2014
4. Screening för tjock-och ändtarmscancer – rekommendation och bedömningsunderlag, Socialstyrelsen, Stockholm, februari 2014
5. Folkhälsomyndigheten, hämtad den 24 juni 2020 från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/flera-tecken-pa-samhallsspridning-av-covid-19-i-sverige/>